Original Article Open Access

Child Rights Journal

2022; 3(12): 1-11

Journal Homepage: http://childrightsjournal.ir

International ThinkTank of Human Dignity | The Iranian Association of Medical Law | The Iranian Association of Child Rights

Supportive Legal Actions of the Welfare Organization towards Children and Teenagers

Tahmineh Esfandiary[1]

1. Department of Private Law, Ferdowsi University, Mashhad, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: The presence of children and adolescents at risk in any society is unavoidable and is considered one of the major challenges in the legal systems of countries, because the lack of support and release of them can cause irreparable damage to society. Different countries have measures to protect the rights of children and adolescents at risk of harm, among these measures in Iran are the activities of the Welfare Organization in order to empower this category of children. In this article, an attempt has been made to examine the position of the Welfare Organization regarding the protection of homeless and abused children and adolescents and street children in the light of laws and regulations.

Method: The present research has been done using the descriptive and documentary (library) method.

Results: The Welfare Organization provides legal protection to children and adolescents who are without guardians and abused through the exercise of their powers in relation to overnight care centers and substitute families and participating in the prevention of victimization. It also plays a role in the case of street children through recruiting and reforming children and social emergency support.

Conclusion: Organizational stability, continuous follow-up and adoption of strategies to facilitate the performance of legally assigned tasks by the Welfare Organization have a significant effect on the promotion of protective measures for children and adolescents exposed to harm such as orphaned and abused children and street children.

Keywords: Children and Teenagers; Exposed to Damage; Children without Guardians and Abused; Welfare Organization; Supportive Actions

Corresponding Author: Tahmineh Esfandiary; **Email:** ft.esfandiary@yahoo.com

Received: October 20, 2021; **Accepted:** December 26, 2021

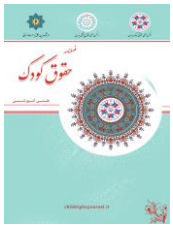
Please cite this article as:

Esfandiary T. Supportive Legal Actions of the Welfare Organization towards Children and Teenagers. Child Rights Journal. 2022; 3(12): 1-11.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

This Open Access Article Distributed under the Terms of the Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0 (CC BY-NC 4.0)

مقاله پژوهشی
دسترسی آزاد

فصلنامه حقوق کودک

دوره سوم، شماره دوازدهم، زمستان ۱۴۰۰، صفحات ۱۱-۱

Journal Homepage: http://childrightsjournal.ir

اقدامات حقوقی حمایت‌محور سازمان بهزیستی نسبت به کودکان و نوجوانان

تهمینه اسفندیاری[۱]

۱. گروه حقوق خصوصی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: وجود کودکان و نوجوانان در معرض خطر و آسیب در هر جامعه‌ای امری غیر قابل اجتناب است و یکی از چالش‌های عمده در نظام‌های حقوقی کشورها به حساب می‌آید، زیرا عدم حمایت و رهاسازی آنان می‌تواند صدمات جبران‌ناپذیری را در بستر جامعه ایجاد نماید. کشورهای مختلف برای حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان در معرض آسیب، تدابیر و اقدامات حمایتی دارند که از جمله این اقدامات در کشور ایران، فعالیت‌های سازمان بهزیستی در راستای توانمندسازی این دسته از کودکان است. در این مقاله سعی شده است که جایگاه سازمان بهزیستی در خصوص حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست و کودکان خیابانی در پرتو قوانین و مقررات مورد بررسی قرار گیرد.

روش: تحقیق حاضر با استفاده از روش توصیفی و اسنادی (کتابخانه‌ای) به انجام رسیده است.

یافته‌ها: سازمان بهزیستی از طریق اعمال اختیارات خود در رابطه با مراکز نگهداری شبانه‌روزی و خانواده جایگزین و مشارکت در پیشگیری از بزه‌دیدگی، کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست را تحت حمایت حقوقی قرار می‌دهد. همچنین در مورد کودکان خیابانی از طریق جذب و اصلاح کودکان و اقدامات حمایتی اورژانس اجتماعی، ایفای نقش می‌نماید.

نتیجه‌گیری: انسجام سازمانی، پیگیری مستمر و اتخاذ راهبردهایی برای تسهیل انجام وظایف محوله قانونی از سوی سازمان بهزیستی تأثیر به سزایی در ارتقای اقدامات حمایتی از کودکان و نوجوانان در معرض آسیب نظیر کودکان بی‌سرپرست و بدسرپرست و کودکان خیابانی دارد.

واژگان کلیدی: کودک و نوجوان؛ در معرض آسیب؛ بی‌سرپرست و بدسرپرست؛ سازمان بهزیستی؛ اقدامات حمایت‌محور

نویسنده مسئول: تهمینه اسفندیاری؛ **پست الکترونیک:** ft.esfandiary@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۲۸؛ **تاریخ پذیرش:** ۱۴۰۰/۱۰/۰۵

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Esfandiary T. Supportive Legal Actions of the Welfare Organization towards Children and Teenagers. Child Rights Journal. 2022; 3(12): 1-11.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

مقدمه

حمایت و توانمندسازی کودکان در معرض آسیب، از جمله مهم‌ترین مباحث حقوق کودک و مورد توجه پیمان‌های بین‌المللی و قوانین داخلی کشورها می‌باشد. در واقع به علت آسیب‌پذیری اطفال و نوجوانان به دلیل فقدان آگاهی و تجربه، ضعف در شناسایی و درک شرایط، فقدان حق انتخاب در تعیین سرپرست و نیز بزه‌دیدگی خاموش آن‌ها، باید اقدامات لازم در زمینه پیشگیری، کاهش و رفع شرایط مخاطره‌آمیز و نیز توانمندسازی آن‌ها صورت گیرد.

اقدامات مربوط به پیشگیری از بزه‌دیدگی اولیه و ثانویه کودکان در محیط خانواده را می‌توان اقداماتی تلقی نمود که برای حمایت از کودک در برابر موقعیت‌های پرخطر برای سلامت جسمی یا روحی، از طریق مداخله قانونی برای کاهش یا از بین‌بردن شرایط مخاطره‌آمیز برای طفل صورت می‌گیرد. برخی از این اقدامات و تدابیر حمایتی به دنبال خروج کودک از شرایط مذکور می‌باشند، اگرچه اصل بر اولویت والدین جهت نگهداری و حضانت طفل است، اما جهت رعایت مصلحت طفل، این حق تا زمانی پابرجا است که تمامیت جسمانی، معنوی، اجتماعی طفل در معرض خطر قرار نگیرد.

در حقوق ایران، قوانین مربوط به حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست در قوانین و آیین‌نامه‌های مختلف پراکنده است. از جمله مهم‌ترین این قوانین عبارتند از: قانون مدنی (حضانت، ولایت، قیمومت)، قانون تأمین زنان و کودکان بی‌سرپرست مصوب ۱۳۷۱، قانون امور حسبی، قانون حمایت خانواده ۱۳۹۱، قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بدسرپرست و بی‌سرپرست مصوب ۱۳۹۲، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹.

ماده ۳ قانون سال ۱۳۹۹ که شامل مصادیق وضعیت مخاطره‌آمیز کودکان و نوجوانان است، عمدتاً شامل مصادیق گوناگون کودکان بدسرپرست نیز می‌باشد. این ماده بیان می‌دارد: «موارد زیر در صورتی که طفل یا نوجوان را در معرض بزه‌دیدگی یا ورود آسیب به سلامت جسمی، روانی، اجتماعی، اخلاقی، امنیت و یا وضعیت آموزشی وی قرار دهد، وضعیت مخاطره‌آمیز محسوب شده و موجب مداخله و حمایت قانونی از طفل و نوجوان می‌شود:

الف ـ بی‌سرپرستی طفل و نوجوان و یا بی‌توجهی و سهل‌انگاری در انجام وظایف قانونی و شرعی نسبت به آنان از سوی هر شخصی که مکلف به آن است.

ب ـ ابتلای هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی به بیماری یا اختلال‌های رفتاری، روانی یا شخصیتی و یا بیماری‌های جسمی واگیر صعب‌العلاج به تشخیص پزشکی قانونی؛

پ ـ زندانی‌شدن هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی؛

ت ـ ابتلای هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی به اعتیادهای زیان‌آور نظیر مواد مخدر و روانگردان یا قمار؛

ث ـ قوادی و یا دائر یا اداره‌کردن مراکز فساد و فحشا توسط هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی و یا اشتهار آن‌ها به فساد اخلاق و فحشا؛

ج ـ خشونت مستمر والدین، اولیا، سرپرستان قانونی و یا سایر اعضای خانواده نسبت به یکدیگر؛

چ ـ عدم اقدام برای ثبت واقعه ولادت یا عدم أخذ اسناد سجلی یا هویتی برای طفل یا نوجوان بدون عذر موجه؛

ح ـ بازماندن طفل و نوجوان از تحصیل؛

خ ـ طردشدن طفل و نوجوان از سوی خانواده؛

د ـ کم‌توانی جسمی یا ذهنی طفل و نوجوان، ابتلای وی به بیماری‌های خاص یا اختلال هویت جنسی؛

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

ذ ـ نقض قوانین جزائی توسط طفل یا ارتکاب جرم توسط نوجوان و یا استفاده از آن‌ها در فعالیت‌های مجرمانه، واردشدن یا واردکردن طفل و نوجوان در فعالیت‌هایی نظیر تکدی‌گری و قاچاق و همچنین اعتیاد آنان به مواد مخدر، روانگردان یا مشروبات الکلی؛

ر ـ هرگونه وضعیت زیانبار ناشی از فقر شدید، آوارگی، پناهندگی، مهاجرت یا بی‌تابعیتی؛

ز ـ فرار مکرر از خانه یا مدرسه و ترک تحصیل از سوی طفل یا نوجوان؛

ژ ـ سوءرفتار نسبت به طفل و نوجوان و یا بهره‌کشی از او.»

با توجه به شرایط خطرزا احصاشده در قانون حمایت از اطفال و نوجوانان می‌توان کودکان در معرض آسیب یا آسیب‌دیده را به کودکان در معرض آسیب یا آسیب‌دیده جسمی، جنسی و روانی طبقه‌بندی نمود. در این راستا می‌توان به ماده ۳۹ کنوانسیون حقوق کودک اشاره نمود که دولت‌ها را مکلف می‌نماید که به اقدامات لازم جهت درمان و حمایت از کودکان قربانی شکنجه، بهره‌کشی جنسی و اقتصادی و اذیت و آزار خانوادگی توجه کنند، البته گاه اطفال بزه‌دیده برخی از جرائم با مجازات صرف مرتکبین، درمان نمی‌شوند، بلکه به درمان روانی، عاطفی و جسمانی به معنای پزشکی و بالینی نیاز دارند که متأسفانه در این خصوص حقوق ایران ساکت است (۱).

باید در نظر داشت که مهم‌ترین عامل جهت حمایت از این دسته کودکان، اقدامات توانمندساز می‌باشد. در این زمینه به بند «الف» ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان می‌توان اشاره نمود که سازمان بهزیستی را مکلف نموده است که با استفاده از مددکاران اجتماعی به شناسایی، پذیرش، حمایت، نگهداری و نیز توانمندسازی اطفال و نوجوانان آسیب‌دیده، بی‌سرپرست و بدسرپرست و... بپردازد.

نظر به اینکه کودکان بزه‌دیده معمولاً به دلیل بی‌سرپرستی یا بدسرپرستی در شرایط مخاطره‌آمیز قرار دارند، ضروری است، اقداماتی که جهت توانمندسازی آن‌ها باید در نظر گرفته شود، مورد بررسی قرار گیرد. در این راستا قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست مصوب ۱۳۹۲ و آیین‌نامه‌های اجرایی آن، نقش‌هایی را به سازمان بهزیستی محول کرده است. در این جستار دو دسته از کودکان در معرض خطر شدید بزه‌دیدگی و آسیب و نیز اقدامات توانمندسازی سازمان بهزیستی در خصوص آن‌ها، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

روش

این مطالعه به شیوه نظری با بهره‌گیری از روش توصیفی و ضمن مراجعه به اسناد و مدارک کتابخانه‌ای به انجام رسیده است.

یافته‌ها

۱.کودکان بی‌سرپرست و بدسرپرست و اقدامات حمایتی: کودکان از جمله افراد آسیب‌پذیر جامعه محسوب می‌گردند و یکی از دغدغه‌های مهم روان‌شناسان و حقوقدانان حمایت از آنان و حفظ حقوقشان می‌باشد. بسیاری از متفکرین و روان‌شناسان، خانواده را بهترین محیط برای رشد جسمی و روحی کودکان می‌پندارند. بر اثر علل عدیده‌ای چون مرگ و میر والدین و... ممکن است کودکان بدون حامی و سرپرست شوند و به همین دلیل لازم است توسط دولت مورد حمایت قرار گیرند.

کودکان بی‌سرپرست به کودکانی اطلاق می‌شود که بنا به هر علت و به طور دائم یا موقت سرپرست خویش را از دست داده باشند (بند ۴ ماده ۲ قانون تأمین زنان و

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

کودکان بی‌سرپرست، مصوب ۱۳۷۱ ش.). در این معنا کودک و نوجوان بی‌سرپرست به کودک یا نوجوانی اطلاق می‌گردد که به دلایلی چون فوت، بیماری و عدم صلاحیت، حمایت لازم را از سوی والدین و جدپدری نداشته باشند (۲). لازم به ذکر است که عنوان کودکان بدسرپرست برای نخستین‌بار در ماده ۸ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست و بند «ث» ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی آن مطرح شد و به موجب آن کودک یا نوجوان بی‌سرپرست به افرادی اطلاق می‌شود که سرپرستی آنان به موجب حکم مراجع صلاحیتدار به سازمان بهزیستی سپرده شده باشد و تا زمان دو سال از تاریخ سپردن آنان به سازمان، پدر یا مادر و یا جد پدری و وصی منصوب از سوی ولی قهری برای سرپرستی آنان مراجعه ننموده باشند و یا هیچ یک از پدر، مادر و جدپدری آنان و وصی منصوب از سوی ولی قهری صلاحیت سرپرستی را نداشته باشند و به تشخیص دادگاه صالح این امر حتی با ضم امین یا ناظر نیز حاصل نشود.

بر اساس دستورالعمل مراقبت و پرورش از کودکان تحت سرپرستی سازمان بهزیستی، «دفتر امور شبه خانواده موظف است به پذیرش و ارائه خدمات به کودکانی است که در وضعیت‌هایی نظیر مرگ یا عدم صلاحیت سرپرستان در معرض خطر محسوب می‌شوند.» اقداماتی که جهت توانمندسازی این کودکان در دفتر امور شبه‌خانواده سازمان بهزیستی صورت می‌گیرد، در زمینه خانه‌های شبه‌خانواده و خانواده جایگزین و نیز مشارکت پیشگیرانه این نهاد از بزه‌دیدگی در کودکان و نوجوانان قابل بررسی است.

۱-۱. مراقبت در مراکز نگهداری شبانه‌روزی (خانه‌های شبه‌خانواده): به مراکز نگهداری شبانه‌روزی کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست، خانه شبه‌خانواده گفته می‌شود. در گذشته، نگهداری کودکان بی‌سرپرست بیشتر به صورت اردوگاهی در مراکز بزرگ و پرجمعیت صورت می‌گرفت. از حدود سال ۱۳۸۷، سیاست نگهداری در مراکز پرجمعیت تغییر کرد و طرح ایجاد مراکز شبه‌خانواده آغاز شد. کودکان در مراکز تحت پوشش بهزیستی به طور شبانه‌روزی نگهداری می‌شوند. همواره این مراکز در تلاش هستند تا زمینه انتقال کودکان به خانواده یا جامعه را فراهم نمایند (۲).

سازمان بهزیستی سعی دارد با ایجاد مراکز شبانه‌روزی دولتی و غیر دولتی برای کودکانی که به دلایلی به طور دائم یا موقت از سرپرستی مؤثر و باصلاحیت محرومند، سرپناهی مناسب و امن همراه با خدمات و فعالیت‌های حرفه‌ای در جهت سلامت جسمی و روانی، همچنین خودکفایی برای آنان فراهم آورد. گفتنی است کودکان و نوجوانانی که بنا به دلایلی به طور دائم یا موقت از سرپرستی مؤثر و باصلاحیت محروم شده‌اند، از دریافت کنندگان این‌گونه خدمات هستند. کودکان در این خانه‌ها آمادگی ورود به زندگی مستقل و جامعه را می‌یابند و یک نفر مددکار بر زندگی آنان در این مراکز نظارت دارد و کمک هزینه نیز به طور ماهیانه به این خانه‌ها اختصاص می‌یابد (۳). جهت پذیرش کودکان و نوجوانان در این مراکز مراحل ذیل باید انجام گردد:

ـ اخذ معرفی‌نامه مرجع قضایی و مدارک پزشکی قانونی.

ـ مصاحبه مددکار اجتماعی با فرد همراه کودک و نوجوان و خود وی به منظور کسب اطلاعات لازم از موقعیت خانوادگی، بستگان، همراهان کودک و تهیه گزارش‌های مددکاری اجتماعی.

ـ تشکیل و تنظیم پرونده اولیه و تکمیل فرم‌های جمع‌آوری اطلاعات (مدارک، گزارش، عکس و مشخصات و ارزیابی روان‌شناختی).

ـ تلاش در زمینه بازگشت نزد والدین با استفاده از خدمات مددکاری اجتماعی و ارائه کمک‌های مالی (امداد

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

ماهیانه و سایر کمک‌های جانبی یا موردی) در راستای پیشگیری از جدایی کودک از خانواده (۴).

لازم به ذکر است که خانه‌های شبه‌خانواده شامل موارد ذیل است: ۱ـ مرکز مراقبت موقت؛ ۲ـ شیرخوارگاه؛ ۳ـ خانه نوباوگان؛ ۴ـ خانه کودک و نوجوان سن ۷ تا ۱۲ سال؛ ۵ـ خانه کودک و نوجوان سن ۱۳ تا ۱۸ سال؛ ۶ـ خانه تربیتی و آماده‌سازی (دستورالعمل اجرایی مراقبت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست در خانواده سال ۱۳۹۷ ش.).

ممکن است که کودکان و نوجوانان ترخیص‌شده از خانه‌های شبه‌خانواده در جامعه دچار بحران عدم حضور حامی و سردرگمی در زندگی فردی و اجتماعی خود شوند. از این رو طرحی در سازمان بهزیستی کشور به نام مرکز همیاران فرزندان ترخیص‌شده در حال اجرا است. هدف از این طرح ایجاد پیوندهای مستمر و اطمینان بخش با افراد ترخیص‌شده و حمایت‌های معنوی، مادی و حقوقی از آن‌ها می‌باشد.

۱-۲. خانواده جایگزین: محور قراردادن خانواده و تقویت حضور فرزندان در خانواده‌های جایگزینِ واجد شرایط به عنوان اصلی‌ترین مأموریت دفتر امور شبه‌خانواده محسوب می‌گردد. در این دسته از اقدامات توانمندسازی، کودک یا نوجوان توسط مرجع قضایی به بهزیستی معرفی می‌شود و سپس مطابق ضوابط قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بدسرپرست و بی‌سرپرست و قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، تحت نظارت بهزیستی در قالب فرزندخواندگی، امین موقت یا قیمومت به خانواده جایگزین سپرده می‌گردد.

مطابق ماده ۲۰ کنوانسیون جهانی حقوق کودک نیز دولت‌ها ملزم به شناسائی و انتخاب خانواده مناسب و جایگزین برای حمایت از کودک در دوران جدایی از والدین می‌باشند. ماده مذکور بیان می‌دارد: «۱ـ کودک نباید به طور موقت یا دائم از محیط خانواده و از منافع خویش محروم باشد و باید از طرف دولت تحت مراقبت و مورد مساعدت قرار گیرد؛ ۲ـ کشورهای طرف کنوانسیون می‌بایست طبق قوانین ملی خود مراقبت‌های جایگزین دیگری را برای این‌گونه کودکان تضمین نمایند؛ ۳ـ این‌گونه مراقبت‌ها شامل موارد زیادی می‌شود، از جمله تعیین سرپرست و کفیل در قوانین اسلامی، فرزندخواندگی و یا در صورت لزوم اعزام کودک به مؤسسات مناسب مراقبت از کودکان باشد. به هنگام بررسی راه حل‌ها باید به استمرار مطلوب در تربیت کودک، قومیت، مذهب، فرهنگ و زبان کودک توجه خاص شود.»

مطابق ماده ۳۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، هرگاه حمایت و رعایت مصلحت طفل یا نوجوان در معرض خطر و بزه‌دیده، مستلزم اتخاذ تصمیم در خصوص حضانت، ولایت، قیمومت، سرپرستی، ملاقات، عزل ولی قهری، سپردن به خانواده جایگزین یا مراکز بهزیستی و و یا سپردن موقت به شخص مورد اطمینان دادگاه باشد، دادستان گزارشی در مورد وضعیت طفل و نوجوان و ادله ضرورت اتخاذ اقدامات مزبور تهیه و به دادگاه خانواده ارسال می‌کند. بنابراین در صورتی که سلب حق حضانت از والدین و سرپرستان کودک و نوجوان صورت بگیرد امور مربوط به سرپرستی کودک و نوجوان بی‌سرپرست با سازمان بهزیستی کشور است. مراقبت و پرورش کودک در خانواده‌های جایگزین، به دو روش فرزندخواندگی، یعنی سرپرستی دائم والدین جدید کودکان و به صورت موقت یعنی امین موقت، صورت می‌گیرد (۵).

بر اساس دستورالعمل مراقبت و پرورش از کودکان تحت سرپرستی سازمان بهزیستی، تشکیل پرونده فرزندخواندگی و بررسی صلاحیت متقاضیان از جوانب مختلف اخلاقی، اجتماعی و... برای صدور قرار آزمایشی و

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

حکم قطعی سرپرستی بر عهده سازمان بهزیستی می‌باشد. در این راستا مطابق ماده ۱۱ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست افراد واجد شرایط می‌توانند تقاضای سرپرستی را به سازمان بهزیستی تقدیم نموده و سازمان حداکثر ظرف دو ماه نظر خویش را به دادگاه خانواده ارائه و دادگاه با احراز شرایط بدواً قرار سرپرستی ۶ ماهه صادر می‌نماید و قرار را به دادستان و متقاضی و سازمان ابلاغ خواهد نمود. پس از طی دوران آزمایشی نیز مطابق مواد ۱۳ تا ۱۵ قانون مذکور دادگاه با اخذ نظر سازمان و به شرط تعهد متقاضی به پرداخت هزینه‌های نگهداری و تربیت کودک تحت سرپرستی و نیز تملیک بخشی از اموال خویش به وی (بنا به تشخیص دادگاه)، اقدام به صدور حکم سرپرستی می‌نماید.

برای نمونه به پرونده شماره ۹۵۰۵۰۹... شعبه ۷ دادگاه خانواده مشهد می‌توان اشاره نمود که پس از درخواست زوجین، احمد ... و سعیده ... به اداره بهزیستی جهت سرپرستی کودک بی‌سرپرست مجهول‌الهویه، این سازمان پس از اخذ نظر مددکار در خصوص وضعیت روحی و روانی متقاضیان و اخذ گواهی سوءپیشینه کیفری آنان و ... نظر موافق خویش را نسبت به درخواست مذکور به دادگاه اعلام نموده است و دادگاه نیز قرار سرپرستی آزمایشی ۶ ماهه صادر نموده است. پس از گذشت مدت ۶ ماه نیز بهزیستی با توجه به درخواست متقاضیان جهت صدور حکم سرپرستی از دادگاه، مراتب موافقت خویش را با توجه به پرونده اجتماعی و اخلاقی، گواهی پزشکی قانونی مبنی بر سلامت روانی آنان و اخذ نظر مددکار و مشاور اعلام نموده است. دادگاه نیز پس از اخذ تعهدنامه رسمی مبنی بر تأمین نیازها کودک بی‌سرپرست و ایجاد بیمه عمر به نفع وی بدین شرح صدور رأی نموده است: «... نظر به اینکه مدت ۶ ماه دوره آزمایشی سپری شده است و نظر به این که زوجین طی تعهد نامه رسمی شماره ... دفتر اسناد رسمی ... مبنی بر تأمین آینده طفل و نیز ایجاد بیمه عمر به نفع کودک نموده‌اند، ضمن احراز شرایط لازم مستند به مواد ۳، ۴، ۵، ۶، ۱۴ و ۱۵ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست حکم دائمی سرپرستی زوجین بر طفل صادر می‌گردد...» (۶).

لازم به ذکر است که کودکانی و نوجوانانی که واجد شرایط قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست برای خانواده جایگزین نیستند، تحت سرپرستی موقت متقاضیان قرار می‌گیرند و این روش عموماً مقدمه‌ای برای سرپرستی دائمی است. در واقع سرپرستی موقت از از کودکان تحت سرپرستی سازمان، از جمله روش‌های اجتناب از اقامت طولانی کودکان در خانه‌های شبانه روزی است (۲).

۱-۳. مشارکت پیشگیرانه از بزه‌دیدگی در کودکان و نوجوانان: سازمان بهزیستی یکی از متولیان اصلی موضوعات مرتبط با کودکان در کشور است. دامنه اختیارات محدود بهزیستی در ورود به مباحث مرتبط با خشونت علیه کودکان همواره با انتقادهای فراوانی روبه رو بوده است. مطابق ماده ۶ قانون حمایت از اطفال ونوجوانان سازمان بهزیستی کشور مکلف است، با استفاده از مددکاران اجتماعی در قالب فوریت‌های خدمات اجتماعی و با همکاری و مشارکت تمامی دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده ۵ قانون مدیریت خدمات کشوری نسبت به به أخذ و جمع‌آوری اطلاعات مربوط به وضعیت‌های مخاطره‌آمیز برای اطفال و نوجوانان و انجام اقدامات لازم برای افزایش آگاهی‌های مردم در این زمینه اقدام کند.

لازم به ذکر است که حسب مفاد ماده ۲۹ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، رسیدگی به وضعیت مخاطره‌آمیز

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

موضوع قانون، جز در مواردی که در صلاحیت دادگاه کیفری است در دادگاه خانواده و با ارائه گزارش مددکار اجتماعی بهزیستی انجام می‌شود. به نظر می‌رسد با توجه به تخصصی‌بودن گزارش مذکور، دادگاه می‌تواند با بهره‌مندی از نظر کارشناس مربوطه در تصمیم‌گیری به جهت پیشگیری از وقوع بزه، اقدامات متناسبی را انجام دهد.

لازم به ذکر است که مددکاران اجتماعی بهزیستی در موارد ضرورت، بدون اخذ مجوز قضایی می‌توانند کودک را از محیط خطر خارج کنند. یکی از ایرادات اساسی وارده بر قانون حمایت از کودکان و نوجوانان سال ۱۳۸۱ عدم امکان مداخله فوری مددکاران سازمان بهزیستی در مواقع خطر بود. در موارد بسیاری مددکاران بهزیستی و اورژانس اجتماعی به رغم مشاهده وضعیت مخاطره‌آمیز جدی و احتمال وقوع آسیب شدید به کودک با توجه به ضرورت اخذ مجوز مقام قضایی امکان مداخله فوری نداشتند. اخذ این مجوز بعضاً زمان بر و منجر به ورود آسیب‌های غیرقابل جبران به کودکان می‌شد (۷). همچنین ماده ۳۳ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، امکان دورکردن کودک از محیط خطر و انتقال او به مراکز بهزیستی توسط مددکاران بهزیستی و بدون مجوز قبلی مقام قضایی را پیش‌بینی کرده است که به نوبه خود مقررهای مناسب و پیشگیرانه ارزیابی می‌شود.

۲. کودکان خیابانی و اقدامات حمایتی: وضعیت خاص کودکان خیابانی سبب شده تا آنان هم در جامعه و هم در محیط خانوادگی، در معرض انواع سوءاستفاده و آسیب‌ها قرار بگیرند و به انبوهی از حمایت‌ها، از جمله حمایت نهادهای قانونی مانند بهزیستی نیازمند باشند (۸). به موجب ماده ۱ آیین‌نامه ساماندهی کودکان خیابانی مصوب ۱۳۸۴ کودک خیابانی به عنوان فردی که کمتر از ۱۸ سال تمام دارد و به صورت محدود یا نامحدود در خیابان به سر می‌برد، اعم از اینکه هنوز با خانواده خود تماس دارد و از سرپناه برخوردار است و یا رابطه او با خانواده به حداقل رسیده و یا اساساً چنین ارتباطی وجود ندارد، تعریف شده است.

با توجه به ماده ۵ قانون مذکور، در خصوص روند شناسایی و پذیرش این کودکان باید گفت که پس از پذیرش کودکان خیابانی، نگهداری سطح سه و چهار (میان‌مدت و بلندمدت) مستقیماً بر عهده سازمان خواهد بود. در این راستا سازمان بهزیستی باید اقدام به توانمندسازی کودکان خیابانی نماید و اقدامات لازم خدماتی جهت تحقق زندگی عادی این دسته از کودکان و نیز ارتقای توانایی‌ها و مهارت‌های آموزشی، اجتماعی و... آنان صورت گیرد. در این رابطه سازمان بهزیستی باید علاوه بر اینکه به دنبال پیشگیری از بزه‌دیدگی‌های از این نوع شود، می‌بایست در جهت توانمندسازی این دسته از کودکان نیز اقدام نماید (۹). سازمان بهزیستی کشور به عنوان یک نهاد رسمی در راستای تحقق وظایف قانونی خود در خصوص حمایت از کودکان بر اساس ماده واحده لایحه راجع به تشکیل سازمان بهزیستی کشور مصوب مورخ ۱۳۵۹/۳/۲۴ و به استناد مصوبه شماره ۷۰/۶۰۴ مورخ ۱۳۷۸/۳/۲۵ شورای عالی اداری کشور در خصوصی ساماندهی کودکان خیابانی و آیین‌نامه ساماندهی کودکان خیابانی مصوب هیأت وزیران به شماره ۳۲۳۸۶/۲۲۷۱۷۰ مورخ ۱۳۸۴ موظف است که کودکان خیابانی را جذب و پذیرش نموده و آنان را تا مرحله توانمندسازی خود و خانواده مورد حمایت قرار دهد.

در این زمینه دو رویکرد جذب و اصلاح کودکان خیابانی و اقدامات حمایت محور اورژانس اجتماعی از کودکان خیابانی قابل بررسی است.

۲-۱. جذب و اصلاح کودکان خیابانی: بازگرداندن کودکان آواره در خیابان به حریم خانواده و توانمندسازی

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

آنان، برای ازسرگیری یک زندگی عادی از عمده‌ترین اهداف سازمان بهزیستی تلقی می‌شود. در این راستا، طرح‌هایی مانند تجهیز و راه‌اندازی مرکز جمع‌آوری، شناسایی و هدایت متکدیان و کودکان خیابانی، طرح مراکز شناسایی تشخیص و جایگزینی کودکان خیابانی، طرح مهمانسرای سلامت کودکان خیابانی، طرح حمایت از کودکان، طرح ساماندهی کودکان خیابانی و...، از جمله توسط بهزیستی ایجاد شده است (۱۰). این طرح‌ها دارای ۵ مرحله اقداماتی هستند که شامل جمع‌آوری کودکان از خیابان، ورود به مراکز نگهداری موقت، تفکیک کودکان بر حسب شرایط فردی و خانوادگی، بازگرداندن کوک به خانواده یا ارجاع به سایر مراکز نگهداری، پیگیری پس از خروج و در نهایت توانمندسازی در مراکز درازمدت یا خانواده می‌باشد.

مطابق ماده ۵ آیین‌نامه ساماندهی کودکان خیابانی، کودکان بعد از جذب یا جمع‌آوری، پذیرش می‌شوند و به دنبال آن ارائه خدمات سطح یک برای ارزیابی وضعیت زیستی، فردی، خانوادگی، اجتماعی و روانی آنان انجام می‌گیرد (بند «الف» ماده ۵ آیین‌نامه). برخی از کودکان جذب مراکز سطح دو جهت ارائه خدمات تخصصی بیشتر می‌شوند (بند «ب» ماده ۵ آیین‌نامه) در صورت لزوم کودک به مراکز سطح سه فرستاده می‌شوند و تا یک سال در این مراکز نگهداری می‌شود (بند «ج» ماده ۵ آیین‌نامه). همچنین بر اساس آیین‌نامه مذکور این سازمان موظف است به کودکان خدمات تخصصی، از جمله آموزش، مهارت آموزی و مشاوره ارائه دهند.

۲-۲. اقدامات حمایت‌محور اورژانس اجتماعی از کودکان خیابانی: هدف کلی برنامه اورژانس اجتماعی کنترل و کاهش بحران‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی است در این راستا در دسترس قراردادن خدمات تخصصی و اورژانسی سازمان بهزیستی به آحاد جامعه، به خصوص کودکان ونوجوانان در معرض آسیب و ارتقای توانمندی‌های آنان از طریق ارائه خدمات تخصصی و به موقع، از جمله مهم‌ترین اهداف این نهاد می‌باشد. مطابق ماده ۵ آیین‌نامه اجرایی ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، یکی از راه‌های شناسایی طفل و نوجوان در معرض خطر یا بزه‌دیده، گزارش اورژانس اجتماعی در این خصوص می‌باشد. پذیرش کودکان خیابانی در قالب خود معرف، چنانچه اطلاع رسانی لازم از وجود این خدمات انجام گرفته باشد، می‌تواند کودکان خیابانی که خود را در معرض بزه‌دیدگی می‌بینند به آنجا رهسپار نماید.

مطابق دستورالعمل اجرایی مرکز اورژانس اجتماعی که در سال ۱۳۸۶ تدوین نهایی شده است، پس از پذیرش اولیه، گروه تخصصی اورژانس اجتماعی توسط جمعی از کارشناسان شامل مدیر مرکز، مددکار اجتماعی و روان‌شناس و حسب مورد سایر متخصصان مانند روان‌پزشک و... به ارائه خدمات تخصصی به طفل و نوجوان در معرض خطر و یا خانواده وی می‌پردازند. اگر این مرکز بتواند از بزه‌دیدگی اولیه پیشگیری کند، امکان پیشگیری از بزه‌دیدگی همزمان و مکرر را فراهم خواهد نمود.

در واقع مصون‌سازی کودکان خیابانی از خطرات و بزه‌دیدگی از طرق مختلف مانند ایجاد تسهیلات جهت وجود سیستم اطلاع‌رسانی آسان برای کودک خیابانی جهت اعلام وضعیت مخاطره‌آمیز، شناسایی خانواده‌ها و افراد پرخطر مانند والدین معتاد و کمک در جهت درمان و بازدید ماهیانه از خانواده‌هایی که کودک بزه‌دیده در آن است و همچنین بررسی وضعیت کودکان و نوجوانان دارای مشکلات جسمی و ذهنی در طی این بازدیدها، اجباری‌کردن دوره‌های آموزش و مهارت ارتباط با کودک در مدارس برای والدین و یا کارمندان دولتی و... از سایر موارد مؤثر پیشگیری وضعی قلمداد می‌شود (۱۱).

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

بحث و نتیجه‌گیری

حق برخورداری از خانواده و نیز حق حمایت و مراقبت از کودک، از مهم‌ترین حقوقی است که در اسناد بین‌المللی مختلف، نظیر کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ نسبت به کودکان و نوجوانان به رسمیت شناخته شده است. کودکان به دلایل مختلفی همچون فوت، جدایی والدین و یا عدم توانایی والدین در مراقبت از آن‌ها ممکن است مورد سوءرفتارها و سوءاستفاده‌های مختلفی قرار می‌گیرند. این گروه از کودکان نیاز به حمایت همه‌جانبه از سوی نهادهای دولتی و خصوصی و یا به صورت داوطلبانه از سوی اقارب یا غیر دارند. حمایت و ارائه خدمات و پشتیبانی از کودکان مذکور در جهت رفع عوامل آسیب‌پذیر و ارائه راهکارهای مصلحت اندیشانه به کودکان و همچنین ارائه راهکارهای مراقبتی خاص در نظام‌های حقوقی مختلف، از جمله ایران مورد توجه قرار گرفته است. حمایت از کودکان دربرابر سوءرفتارها و استفاده ابزاری در قالب‌های مختلف ایجاد مؤسسات و نهادهای مراقبتی در جهت حمایت از آن‌ها همچون نهاد بهزیستی و اورژانس اجتماعی صورت می‌گیرد.

قانون حمایت از اطفال و نوجوانان با توجه به نقشی که برای سازمان بهزیستی و مددکاران آن قائل شده است، بدون شک گامی مؤثر در پویایی سازمان بهزیستی در زمینه حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست دارد. بر همین اساس، پیشنهادات ذیل در خصوص حمایت سازمان بهزیستی در زمینه توانمندسازی این دسته از کودکان و نوجوانان ارائه می‌گردد:

ـ بررسی منابع موجود و اولویت‌بندی تخصیص آن‌ها در پیشگیری آسیب‌های خاص نسبت به اطفال و نوجوانان.

ـ برطرف‌شدن آثار سوءشرایط مخاطره‌آمیز بر اطفال و نوجوانان از طریق برنامه‌های کودک‌محور با مرکزیت خانواده.

ـ تهیه گزارش از خلأهای موجود و برگزاری نشست‌های هدفمند جهت چاره‌اندیشی در رفع کاستی‌ها می‌باشد.

ـ سازمان بهزیستی، پلیس، وزارت رفاه و تأمین اجتماعی و آموزش و پرورش و حتی دستگاه قضایی و نهادهایی از این قبیل، باید در فرآیند پیشگیری از آسیب‌های روحی، جسمی، اجتماعی کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست حضور همه‌جانبه داشته باشند و این نهادها باید با رویکردی فراگیر در این زمینه مداخله داشته باشند.

ـ اقدامات لازم در جهت پیشگیری از آسیب‌های جسمی، روحی و... نسبت به کودکان و نوجوانان سه سطح خانواده، مدرسه و جامعه به همراه آموزش‌های لازم صورت گیرد.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی، شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

تضاد منافع

نویسنده هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را اعلام نکرده است.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

References

1. Ayolasal J, Najafi Abrandabadi AH. Minors at risk in French law: Procedural aid. Legal Research Quarterly. 2016; 10(46): 199-224. [Persian]

2. Mohseni E. Methods of Fostering Orphaned Children and Children with Unqualified Parents in Iranian Law. Child Rights J. 2020; 2(6): 145-183. [Persian]

3. Heydarian H. Getting to know the duties of the quasi-family office. Payame Zan Magazine. 2005; 15(6): 26. [Persian]

4. Guidelines for the care and upbringing of children under the supervision of the Welfare Organization. Available at: https://www.behzisti.ir.

5. Arfa Nia B, Jorfi H. The legal status of adoption in Iranian law, international regulations and conflict of laws. International Legal Research. 2014; 8(28): 1-27.

6. Esfandiari T. Judicial supervision of the administration of Mahjuran affairs (with an emphasis on judicial procedure). Tehran: Khorsandi Publishing; 2019. p.78. [Persian]

7. Hedayat H, Hashemi SH. The need for family-oriented care of the victimized child and the exceptions to it; A reflection on Iran's legal system and human rights system. Criminal Law Research Quarterly. 2017; 5(19): 163-127. [Persian]

8. Nobahar R, Safari F. Needs of criminalization to protect street children. Research Journal of Criminal Law. 2016; 8(2): 211-231. doi: 10.22124/jol.2018.2630. [Persian]

9. Naderi P. the role of the Welfare Organization and its performance in crime prevention. Master's Thesis. Tehran: Shahid Beheshti University; 2008. p. 104. [Persian]

10. Available at: https://www.behzisti.ir/service/life. [Persian]

11. Mohammadnejad F. Prevention of victimization of street children. Master's Thesis. Tehran: Shahid Beheshti University; 2020. p.82. [Persian]

[Downloaded from childrightsjournal.ir on 2026-11-11]

این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY-NC 4.0 می‌باشد.